

שיטת הרמב"ם בקנין במלוה

ראשי הפרקים

- א. פסיקת הרמב"ם
- ב. השגת הראב"ד
- ג. יישוב המגיד משנה
- ד. קושיית הלח"מ: סתירה ברמב"ם
- ה. יישובים לסתירה ברמב"ם
 1. הסבר האבני מילואים
 2. הסבר המשנת יעב"ץ
- ו. מלוה בפדיון הבן
- ז. מלוה בעבד עברי
- ח. יישוב תוס' ר"י הזקן (ראמ"ה)
 1. הסבר המשנת יעב"ץ
 2. הסבר עפ"י אבן האזל

א. פסיקת הרמב"ם

הרמב"ם בפ"ז מהלכות מכירה ה"ד כתב וזה לשונו: מי שהיה לו חוב אצל חבירו, ואמר לו מכור לי חבית של יין בחוב שיש לי אצלך, ורצה המוכר, הרי זה כמי שנתן הדמים עתה, וכל החוזר בו מקבל מי שפרע. לפיכך, אם מכר לו קרקע בחובו, אין אחד מהן יכול לחזור בו, ואף על פי שאין מעות המלוה מצויות בשעת המכר, עכ"ד. כלומר, ראובן הלוח כסף לשמעון, ואחר כך אומר לשמעון שימכור לו חבית יין, והתשלום עבור החבית הוא מחילת החוב, ושמעון הסכים, יש כאן מכירה. במכירת מטלטלין, הדין הוא שמשיכה קונה ולא מעות קונות (ובנידוננו "המעות" זהו החוב), אבל החוזר בו מקבל עליו "מי שפרע" (ב"מ מז, ב). במכירת קרקעות, מעות קונות מכר גמור (קידושין כו, א בשנה). והרמב"ם משמיענו שגם חוב חשיב קנין מעות.

ב. השגת הראב"ד

הראב"ד על אתר השיג על הרמב"ם, וזה לשונו: אמר אברהם לא ידעתי זה למה, שהרי הושוו הגאונים כולם מלוה להוצאה ניתנה, ואינה כנתינת מעות כלל. והכי אמרינן בקדושין (מז, א), ושויין במכר שזה קנה. ואי מלוה להוצאה ניתנה, במאי קני? עכ"ד לענינו. כלומר, דהראב"ד חולק על הרמב"ם וסובר שראובן לא יוכל לקנות את היין משמעון, במחילת החוב ששמעון חייב לו. והראב"ד מביא ראיה מהגמרא בקידושין מז, א, שהגמרא משווה מכר לקידושין, ולרב שאומר שאשה לא מתקדשת במלוה, משום שמלוה להוצאה ניתנה,¹ אין כאן כסף לקדש בו, וכן הלכה, אם כן גם במכר נאמר שמלוה להוצאה ניתנה, ואין כאן מעות כדי לעשות קנין מעות, ולכן אומר הראב"ד שאין מכר בכהאי גוונא, וקשה לרמב"ם מהגמרא.²

ג. יישוב המגיד משנה

המגיד משנה תירץ את דעת הרמב"ם, שהגמרא בב"מ מו, ב ובקידושין כח, ב, אומרת [לגרוס במשנה קידושין כח, ב, לפי שיטת רב נחמן, שכמותו פוסקים להלכה], ויש דמים שהן כחליפין. כיצד? החליף דמי שור בפרה, או דמי חמור בשור. [אמנם, להלכה יש חילוק בין הנידון בגמרא, ובין המקרה של הרמב"ם, כמובא בהערה.³ ואולם], רואים מהגמרא ב"מ מקור לרמב"ם, שחוב נחשב כמעות, ואפשר לקנות בחוב. ומוסיף המ"מ, שהרמב"ם נקט להלכה כהגמרא בב"מ מו, ב, ולא כהגמרא בקידושין מז, א, משום שסמך על ה"סוגיא הנאמרת

¹ בחידושי הריטב"א לקידושין (שם, ד"ה אמר) כתב וז"ל: מאי טעמא מלוה להוצאה ניתנה. פירוש, ואין למלוה בה כלום, ואינה דעתה אמלוה ולא אהנאה דידה שנפטרת ממנה, עד שיאמר לה בפירוש בהנאת מחילתה.

² יעויין חידושי הרי"מ לקידושין מז. שביאר המחלוקת. דלראב"ד, בעינן דמי קידושין ודמי מכר. ולרמב"ם, במכר בעינן שיקנה השדה בשויה ולא דמי השדה. יעוייש שביאר באורך.

³ הגמרא שם אומרת, שרב נחמן הולך בשיטת רבי יוחנן, שכדי לקנות מטלטלין התורה אומרת שמעות קונות, וחכמים תיקנו שמישיכה קונה. אבל, המשנה אומרת (ב"מ מד, א) שאם היה קנין מעות (ללא קנין משיכה), וכעת אחד הצדדים רוצה לחזור בו, יש בזה קללת "מי שפרע", וכן הלכה. ולכן, הרמב"ם פסק שאם קנה מטלטלין בחוב, שנחשב כקנין מעות, יש מי שפרע, ולא קנין גמור. אבל, רב נחמן אומר שכאשר החוב נוצר ממכר, אפשר לקנות בחוב זה כקנין מעות, והוי קנין גמור לקנות בו, ולא רק לענין מי שפרע, ומשום שחכמים גזרו רק בקנין מעות רגיל שאדם משלם כסף תמורת החפץ, אבל כאשר "מחליף" את החוב שנוצר ממכר במכר אחר, כיון שזה דבר שאינו שכית, חכמים לא תיקנו שמישיכה קונה, אלא השאירו את הדין דאורייתא, שקנין מעות קונה לגמרי (הגמרא אומרת שזה "כמו" קנין חליפין, דבאמת זהו קנין מעות. וכן נקט הרמב"ם בפ"ה ממכירה ה"ד. ויעויין בזה בספר חידושי בית ישי להרב שלמה פישר (סימן ה ד"ה דנהה ה"מ ואילך), הביא מח' האחרונים, אי אתינן עלה מטעם קנין מעות או מטעם קנין חליפין).

במקומה". כלומר, דהסוגיא בב"מ עוסקת בקנין מעות, ולכן יש לנקוט כסוגיא זאת, ולא כהסוגיא בקידושין שעוסקת במקדש בשווה פרוטה. [הבית יוסף בסימן קצט (ס"א ד"ה בחידושי), הביא בשם תלמידי הרשב"א מקור לרמב"ם שמלוה הוי כקנין מעות, מב"מ מח, א. כיעו"ש. והאבנ"מ הביא ראיה לרמב"ם שמלוה קונה במכר, מהמשנה בשקלים ד, ו, יעו"ש ד"ה ולענ"ד].

המ"מ כאן (וגם בפ"ה ה"ד ממכירה) כתב לשיטת הראב"ד, שיש להעמיד את הגמרא בב"מ מו, ב, שקנה בהנאת מחילת מלוה, ולא במלוה עצמה, ושכן דעת הרמב"ן והרשב"א⁴ (וכן פירשו התוספות בסוגיא, בד"ה יש דמים, וכן ברא"ש קידושין פ"א סימן ה). והרמב"ם נקט כפירוש הרי"ף⁵ ורי"ח.⁶

⁴ הראב"ד מעמיד באופן שהגיע זמן המלוה לפרוע, והמעות מזומנים ביד הלוה, והאשה היתה נותנת ברצון פרוטה למי שיאריך לה הזמן חודש אחד. והרשב"א הקשה על הראב"ד, דכל זמן שלא פרעה המעות, יכולה היא לפרוע לאחרים. ובספר ברכת שמואל (קידושין סימן ד אות ב) חקר, ד"מלוה להוצאה ניתנה" יש לפרש על ב' פנים. או דנאמר דאינה של המלוה כבר, מפני שנקנה אצלה הכסף מכבר. או דנאמר, דאע"פ שיש לו ממון אצלה, מ"מ לענין קנין לא הוי ממון, דבעינן נתינה ממש של בעין. ותלה בזה מחי הראשונים הנ"ל. דלראב"ד דמכיון דהדין דלהוצאה ניתנה, לא משוי לה לשאינו שלו, אלא דהוי חסרון לקנין כסף, ועל כרחק משום דליכא נתינה ממש, וע"כ כתב דאם הגיע זמן הפרעון ומעותיו בידו לפרוע, אז חשוב תו נתינה וחשוב גם המלוה כסף. ולרשב"א חשיבה מלוה אינו שלו, ולכן קשה שאינו מועיל מה שיש הכסף בידה לפרוע. ולראב"ד הכסף חשיב שלו.

⁵ בחידושי הריטב"א (דלעיל, ד"ה ואמרינן) תמה, מדוע הרי"ף לא הביא את הדין שאין מכר במלוה, ותירץ, שהרי"ף סמך על מה שכתב שאין האשה מתקדשת במלוה כלל. ואמנם, הרי"ן (קדושין ד, א בדפי הרי"ף, ד"ה וגרסיי) תירץ, שהרי"ף פוסק שמלוה קונה במכר, וכ"כ בפרק הזהב. וכדעת המ"מ.

⁶ הרמב"ם כתב (אישות ה, טו), שאשה אינה מקודשת בהנאת מחילת מלוה. בשו"ת חלקת יואב (ח"א חו"מ סימן כב בהערה) הביא, דהרמב"ם בפ"ו מנדרים ה"ד כתב, שמותר למודר הנאה לפרוע חובו של מדיר, מטעם דמניעת תביעה אינו בכלל הנאה (וכן נפסק בשו"ע יו"ד סימן רכא סק"ה). והרדב"ז (הובא בבאר היטב שם) כתב ללמוד לפי"ז, דה"ה שמודר הנאה מחבירו, מותר לו למחול את חובו שיש לו אצל המדיר. ועפ"ז כתב החלקת יואב בדעת הרמב"ם, דבקידושין לעולם אין לאשה הנאה ממחילת מלוה, כסברת הרדב"ז, דהוא מבריה ארי בעלמא. ואע"פ שהאשה משיבה הן, שרוצה להתקדש בזה, מ"מ אין מזה ראיה דמחילת המלוה חשיב הנאה אצלה, דשמא רצונה להתקדש לו ולהיות אשתו, גם בלי קבלת הנאה.

והוסיף החלקת יואב, דעפ"ז גם אפשר ליישב קושיית הלח"מ שהובאה לקמן בגוף המאמר. דהרמב"ם פסק דמלוה במכר קונה, כיון דבמכר הלוה מגלה דעתו דמחילת המלוה חשיב הנאה גדולה אצלו, דהרי הלוה נותן למלוה בעד המלוה קרקע או מטלטלין, וכל שהלוה מגלה דעתו שמחילת המלוה שוה אצלו ממון, שוב לא הוי מבריה ארי. אבל בקידושין, ליכא שום גילוי דעת ממנה ששוה אצלה מחילת המלוה, דשמא רצונה להתקדש לו גם בלא כסף.

ד. קושיית הלחם משנה: סתירה ברמב"ם

הלחם משנה מכירה ה, ד הקשה כמה קושיות,⁷ והקשה על הרמב"ם (בד"ה עוד קשה), דפסק לגבי מכירה שמלוה חשיבא כמעות, ואילו בהלכות אישות (ה, יג) הרמב"ם פסק שאשה לא מתקדשת במלוה:

ועוד קשה, דנתיבות המשפט (סימן קצט ביאורים סק"ב) הביא את תירוץ המ"מ לרמב"ם, וחש הנתיבות, דהוא גופא צריך עיון, שהגמרא סותרת את עצמה מב"מ לקידושין.

הלח"מ תירץ קושייתו על הרמב"ם כהמ"מ, והסוגיות בב"מ ובקידושין חלוקות, והלכה כהסוגיא בב"מ, ומלוה נחשב קנין מעות. אבל להלכה אשה לא מתקדשת במלוה מטעם אחר, משום דלא סמכה דעתה, עכ"ד.

ה. יישובים לסתירה ברמב"ם

1. הסבר האבני מילואים

האבני מילואים (סימן כח סקט"ז) הביא את תירוץ המ"מ וקושיית הלח"מ, דמאי שנא קידושין ממכר. דאי נימא דמלוה חשיב כסף, א"כ שיועיל גם בקידושין. ואם מלוה לא חשיב כסף ומשום דלא יהיב מידי, דכבר הן ברשותה דידה, שגם במכר לא יועיל.

והביא האבני"מ, דהרמב"ם כתב בפ"ה מאישות הכ"ד, שאם קידש אשה במתנה על מנת להחזיר, אינה מקודשת משום ממה נפשך, דאם לא תחזיר אינה שלה, ואם תחזיר הרי לא נהנית. ואומר האבני"מ, שהגמרא בקידושין ו, ב, אומרת לגבי מתנה ע"מ להחזיר, אלא אמר רב אשי, בכולהו קני לבר מאשה, לפי שאין אשה נקנית בחליפין. ולפי הרמב"ם, כמו בחליפין אשה אינה נקנית מדאורייתא, כך גם במתנה ע"מ להחזיר אשה אינה נקנית מדאורייתא.⁸ ו"בכולהו קני", זה במכר ושאר דברים שמובאים בגמרא שם. אם כן מוכח, דאע"ג דבמתנה ע"מ להחזיר הוי כסף, וכדחזינן במכר ושאר דברים, מ"מ בקידושי אשה בעינן שהאשה נהנית, וכשאינה נהנית בשווה פרוטה, גנאי הוא לה לקדש נפשה בחינם. וזה לשון הרמב"ם בפ"ה מאישות הי"ג: המקדש במלוה אינה

⁷ על הרמב"ם, הראב"ד והמ"מ.

⁸ ואולם התוספות (שם, ד"ה לבר מאשה), פירשו את הגמרא באופן אחר, ומ"ש בגמ' לפי שאין אשה נקנית בחליפין, הכוונה, שאחר שהתורה אמרה שאשה לא נקנית בחליפין, חכמים גזרו שגם לא נקנית במתנה ע"מ להחזיר, משום דדמי לחליפין, שדרך העולם להחזיר חליפין. ואם יקדש במתנה ע"מ להחזיר, יבואו להתיר חליפין.

מקודשת. מפני שהמלוה להוצאה ניתנה, ואין כאן שום דבר קיים ליהנות בו מעתה, שכבר הוציאה אותו דינר ועברה הנאתו. ומסביר האבנ"מ את החילוק בדברי הרמב"ם, דבקידושין דבעינן הנאה דווקא, ומלוה לא הוי הנאה אצל האשה הלוחה, שכבר עברה הנאתה. אבל במכר, דלא בעינן הנאה, דהא במתנה ע"מ להחזיר מהני בתורת כסף, הוא הדין מלוה נמי קונה בתורת כסף, אע"ג דליכא הנאה, שכבר עברה הנאתו (יעו"ש בדבריו, שהביא ראיה לרמב"ם דבעלמא מלוה מהני במכר).⁹

2. הסבר המשנת יעב"ץ

הרב בצלאל ז'ולטי (חו"מ סימן לב אות א) כתב לתרץ את דברי הרמב"ם, דכיון דמלוה להוצאה ניתנה, ואין על חוב תורת כסף, מה שיש למלוה לפני שגבה את החוב, זוהי רק זכות גביה, ואינו נחשב כסף אצל המלוה. אבל אצל הלוחה, החוב כן נחשב כסף, שהרי הוא צריך לפרוע חובו בכסף. וכאשר לא משלם את החוב, הרי זה כקניב כסף. ולפי זה, כאשר המלוה מוחל את החוב, אמנם כלפי המלוה אין זה נחשב שנתן כסף, אלא מחל על זכות הגביה, אבל כלפי הלוחה, זה נחשב שקיבל כסף בעין.¹⁰

ובזה תירץ הרב ז'ולטי (שם אות ב) את קושיית הלח"מ. דבקדושין פוסק הרמב"ם שמלוה לא מהני, משום שאצל המלוה חוב לא חשיב כסף. ונמצא, שהמקדש לא נתן כסף, אע"פ שמצד האשה נחשב שקיבלה כסף, ומשום דבקידושין בעינן "כי יקח" ולא כי תלקח (קידושין ד, ב). [והביא הרב ז'ולטי ראיה לזה, מדברי המשנה למלך בפ"ה מאישות ה"א. שהסתפק המל"מ, כאשר איש מקדש אשה באיסורי הנאה, שהרמב"ם פוסק שם שאינה מקודשת, מה יהיה הדין כאשר האשה מסוכנת, ומותר לה לאכול את האיסורי הנאה משום פיקוח נפש, האם בכהאי גוונא תהיה מקודשת. דאפשר לומר, שמה שאשה

⁹ האבנ"מ הביא אפשרות נוספת להסביר מדוע הרמב"ם חילק בין קידושין למכר. בקידושין לומדים כסף משדה עפרון, ושם אברהם אבינו נתן כסף. ומשאי"כ קנין קרקע בכסף, לומדים בקידושין כו. מ"שדות בכסף יקנו" (ירמיה לב, מד), וקרקע נקנית במלוה, משום דמלוה נמי חשיב כסף. וכ"ז לדידן, ואילו לרב אין חילוק בלימודים בין קידושין ובין קנין קרקע, ולכן הגמרא בקידושין מז, ב אומרת לרב, דמכר וקידושין שוין. יעו"ש בדבריו, שהביא נ"מ בזה. ויעוין עוד בחידושי הרי"מ (הובא לעיל בהערה), שג"כ כתב להסביר שיטת הרמב"ם ע"פ הלימודים הני"ל.

¹⁰ המשנת יעב"ץ הביא, דרש"י חולק, וגם חוב חשיב כסף אצל המלוה. ותלה בזה מחלוקת רש"י והרמב"ם אם קנין אגב מועיל בחוב. דלהרמב"ם מכירה ו, ז קנין אגב לא מהני בחוב, משום דחוב לא חשיב כסף אצל המלוה, ולכן לא יכול להקנותו אגב קרקע. ורש"י בכתובות נה, ב סובר שקנין אגב מהני בחוב, ומשום דהחוב חשיב כסף אצל המלוה, כיעו"ש בדבריו.

אינה מקודשת באיסורי הנאה, הוא משום שאינה יכולה ליהנות ממנו, ובענין זה שהיא חולה, יכולה ליהנות. או אולי, הטעם שאינה מקודשת באיסורי הנאה, הוא משום שלמקדש אינו שווה כלום, ונמצא שלא נתן לה שווה פרוטה. ולפי זה, אף אם היתה חולה אינה מקודשת, דנהי דלדידה שרי, מ"מ המקדש לא נתן לה כלום, כיון דלדידה אסור בהנאה. או מצד אחר אינה מקודשת, דכיון שהמקדש נתן לאשה איסורי הנאה, כאשר הוא מקדש בהם, נהנה מאיסורי הנאה, ולפי זה גם כן, אף אם היתה חולה, אינה מקודשת. והמל"מ (בד"ה שוב האיר ה' את עיני) הביא את דברי הריטב"א בחידושו (קידושין נו, ב), שכתב בזה וז"ל: ואפילו היא חולה שראויה ליהנות בה אינה מקודשת, דלאו ממונא יהיב לה. רואים מהריטב"א, דאף דאצל האשה חשיב כסף, מ"מ בעינן שגם אצל המקדש יחשב כסף, והוי סיוע להני"ל]

אבל במכר מלוה קונה, שהרי בהלכות קנינים לא בעינן נתינת כסף מיד הקונה למקנה, אלא כיון שהמקנה קיבל כסף, הוא מקנה את החפץ לקונה. וחוב נחשב כסף לקנות בו, כיון שאצל המוכר (שהוא הלוח), חוב חשיב כסף.

[הוסיף המשנת יעב"ץ (באות ו) לחלק, שאמנם א"צ אצל הקונה תורת כסף, אבל מ"מ צריך שיתן שיווי כסף (והוצרך לזה, כדי שלא יקשה מהרמב"ם עירובין ב, ב, שכתב וז"ל: שוכרין מן העכו"ם אפילו בשבת, שהשכירות כביטול רשות היא, שאינה שכירות ודאית אלא היכר בלבד, לפיכך שוכרין מן עכו"ם אפילו בפחות משווה פרוטה. ולפי מה שהובא לעיל שצריך שהמקנה יקבל כסף, לכאורה הרמב"ם היה צריך לכתוב, שאפשר לקנות מהגוי בפחות מש"פ, משום שאצל הגוי המשכיר פחות מש"פ נחשב ממון, והמקנה קיבל כסף. אבל הרמב"ם כתב, שיש קנין שכירות בפחות מש"פ, משום שהיא אינה שכירות ודאית אלא היכר בלבד, ומשמע דגם גבי מכר אזלינן גם בתר הקונה, דרק מצד הקונה (מהגוי) יש חסרון שמשלם פחות מש"פ, ובכל אופן יש קנין מצד שהיא אינה שכירות ודאית אלא היכר בלבד. וביאר המשנת יעב"ץ, דהרמב"ם הוצרך לנמק כן, משום שמדובר בפחות מש"פ, דמלבד שאין על זה תורת כסף לקנות בו, אין זה גם דמי שיווי המכר, שהרי אין שיווי כלל לפחות מש"פ. ובזה אזלינן גם בתר הקונה, דאם הקונה לא נותן למוכר דמי שיווי המכר שקונה, לא מהני לקנות מתורת כסף, גם אם אצל המקנה זה חשיב ממון, דכיון שאין הקונה נותן למוכר דמי שיווי המכר, אין עליו שם קונה כלל (ומכיון שבשוכר מן הגוי בפחות מש"פ אין גם שיווי השכירות, הוצרך הרמב"ם לכתוב שאינה שכירות ודאית, אלא היכר בלבד. ומשא"כ בחוב דקונה במכר לדעת הרמב"ם, וכמו שהובא לעיל, היינו משום דחוב הוא דמי שיווי המכר שקנה, אלא דלא מהני

מתורת כסף קנין, כיון דלא הוי כסף בעין. אבל מאחר דאצל הלוחה שהוא המוכר חוב חשיב כסף בעין, לכן זה קונה מתורת כסף. עכ"ל].

ו. מלוה בפדיון הבן

האבנ"מ שם הקשה לחילוקו ברמב"ם, שבבכורות מט, א נחלקו רב ושמואל, כאשר האב נותן לכהן מעות בתוך שלושים, כדי שיהיה בנו פדוי לאחר שלושים, ובנתיים נתאכלו המעות. רב סובר שבנו פדוי. כמו שבקידושין אם נותן לאשה מעות על מנת לקדשה לאחר ל' ונתאכלו המעות, הקידושין חלים, כך גם בפדיון הבן, הבן פדוי. ושמואל סובר, שאין הבן פדוי. דווקא בקידושין זה חל, משום שבידו לקדשה כעת, ומה שאין כן בפדיון הבן, אין ביד האב לפדות בתוך ל'. וכתב האבנ"מ, דמבואר בגמרא, דבמלוה שהיה כבר ביד כהן, אליבא דכו"ע אין בנו פדוי.¹¹ והקשה האבנ"מ, דמאי שנא מלוה בפדיון הבן דלא מהני, ממלוה במכר דמהני?

ותירץ האבנ"מ בדרך אפשר, דפדיון הבן שאני, דאפילו בשטר חוב של אחרים (שאבי הבן הלוחה כסף לאחרים, ואת השט"ח נותן לכהן) אין פודין, ומשום דאין גופן (של השטרות) ממון. וזה הטעם גם במלוה, שאבי הבן הלוחה מקודם לכהן לא מהני, מטעם זה שאין גופו ממון.

והאבנ"מ הקשה ע"ז, דאם כן מאי שנא הקדש מפדיון הבן, דהקדש אפשר לתת לאומנין בשכרן, דברי רבי עקיבא. כלומר, דלר"ע ההקדש יוצא לחולין ע"י שניתן לאומנין לאחר גמר מלאכתן, והוי כמלוה (מה שצריך לשלם לאומנין בשכרן) ומועיל בתורת מעות, למרות שאי אפשר לחלל הקדש בשט"ח דאחרים? ותירץ האבנ"מ, דעל כרחך צריך לומר, דאע"ג דשטרות אין גופן ממון, אבל מלוה דידיה חשיב ממון, וכמו שכתב בספרו קצות החושן סימן קצ סק"ו. דשם חילק, דבשט"ח דאחרים אין גופן ממון, משום דאינו קונה בשט"ח אלא ע"י הראיה שבו, וזה אין גופו ממון. ומשא"כ בשט"ח דידיה, שמחייב עצמו ובזה נשתעבד לו, הוי ליה כמו כסף. ומ"מ האבנ"מ נשאר בצ"ע, ונ"ל דזהו משום דהדרא קושיא לדוכתא, דאם שט"ח דידיה חשיב ממון, מדוע בפדיון הבן לא יועיל].

¹¹ יעוין בחידושי הרב שמעון שקאפ (גדרי קנין כסף סימן ה, הובא בהגהות מילואי חותם על האבנ"מ, ח"ב בסוה"ס עמי שכת), שביאר מחלוקת רב ושמואל, וכתב שפדיון הבן הוי מחילת חוב ולא הקנאה, ורק שע"ז נפקת איזו קדושה מן הבן. ובמלוה לא יועיל, משום שלא נתן הכסף מעיקרא לשם כך.

המשנת יעב"ץ תירץ את קושיית האבנ"מ לפי חילוקו הני"ל, דחלוקים הלכות קנינים מדין פדיון הבן. דבהלכות קנינים לא בעינן נתינת כס מיד הקונה להמקנה, אלא כיון שהמקנה קיבל כסף, הוא מקנה את החפץ לקונה, והחוב חשיב כסף אצל הלוחה שהוא המקנה. אבל בפדיון הבן, יש בה מצות נתינה וזהו עיקר פדייתו, א"כ זה צריך להיות תורת כסף גם אצל אבי הבן. וכיון דאצל אבי הבן החוב לא חשיב כסף, הרי נמצא דלא נתן לכהן כסף חמש סלעים, ולכן אין בנו פדוי בחוב שחייב לו הכהן.

יוצא מדבריהם, דלהאבנ"מ החסרון במחילת החוב כתשלום בפדיון הבן, משום דבעינן שהאב יתן לכהן דבר שגופו ממון. ולמשנת יעב"ץ, החסרון הוא משום שמצד האב אין נתינת ממון.

ז. מלוה בעבד עברי

האבנ"מ (בסימן לא סקכ"ד) הביא את הגמרא בקידושין ח, א שמביאה ברייתא לגבי פדיון עבד עברי שנמכר לגוי, ללמוד מהפסוק (ויקרא כה, יא) "אם עוד רבות בשנים, לפיהן ישיב גאולתו מכסף מקנתו", שאם העבד (או אדם אחר) נותן לאדון תמורת פדיונו תבואה או כלים פחות משה פרוטה, שאינו פדיון. ולכאורה זהו הדין גם כאשר העבד עברי נפדה בכסף, דבעינן שוה פרוטה, ומדוע הברייתא צריכה להשמיענו דין זה בפדיון בתבואה או כלים? אומרת הגמרא, שהייתי חושב שכיון שתבואה או כלים ההנאה מהם מזומנת, העבד מסכים למכור עצמו תמורתן (וכן יהיה הדין כאשר העבד פודה עצמו מהגוי ומשחרר), קמ"ל הפסוק דלא.

מקשה האבנ"מ, מדוע הוצרך הכתוב להשמיענו למעט עבד עברי שאינו נפדה בפחות מש"פ, הרי בכל מקום ש"פ אינו נחשב כסף? ותירץ האבנ"מ, דכיון שלגבי הגוי פחות מש"פ נחשב כסף, והגוי הוא המקנה (משום שמשחרר את העבד), ואזלינן בתר המקנה, א"כ תועיל קבלת פחות מש"פ לשחרר את העבד, חידשה התורה שלא יועיל, משום דבעינן שהפדיון יהיה כמו קניית העבד, ובקנייה העבד הנמכר הוא ישראל ובעינן שיקבל תמורת עבדותו ש"פ, כמו בכל מכר אצל ישראל.

וכתב המשנת יעב"ץ (שם אות ג), דחזינן דבהלכות מקח וממכר אזלינן בתר המקבל, אם אצלו זה חשיב ממון, וכדהובא לעיל. ואולם, בגרעון כסף דע"ע יש דין מיוחד, דאינו נקנה בפחות מש"פ, ולא אזלינן בתר המקבל, ומשום דכתיב "ישיב גאולתו מכסף מקנתו", והפדיון כמו קניית העבד, בש"פ דווקא, וכמו כל מכר בישראל. וביאר הרב ז'ולטי טעמו, דגרעון כסף הוא גם בעל כרחו של

האדון. א"כ, יסוד דינו הוא לא בתורת קנין שקונה עצמו מן האדון, שהרי לא מצינו תורת קנין בעל כרחו של המקנה. אלא, גרעון כסף הוא דין יציאה של ע"ע, כמו שיש דין יציאה לאחר שש שנים או ביובל. ולכן, בגרעון כסף דע"ע הנמכר לגוי אזלין בתר הקונה, ולא בתר הגוי המקנה, שהרי הגוי אינו נחשב מקנה כלל, שהגרעון הוא גם בעל כרחו של אדון. אלא, הגרעון כסף הוא דין יציאה של ע"ע, אם כן נמצא, שאת מעשה היציאה עושה העבד עברי, שהוא קונה את עצמו בגרעון כסף. ולכן אינו נקנה בפחות מש"פ, שהרי אצלו לאו ממונא הוא.

ח. יישוב תוס' ר"י הזקן (ראמ"ה)

תוספות ר"י הזקן בקידושין מז, א¹² תירץ את הרמב"ם מקושיית הראב"ד, וז"ל: דדעת הרמב"ם, דהא דאמר רבי יוחנן דבר תורה מעות קונות, לא שנא מעות בעין ולא שנא מעות הלואה. והיינו דאקשי ליה בפרק הזהב מייחד כלי להלואתו, דלאחר שהלואה אותו משמע. והאי שיטה דהכא, דלא כרבי יוחנן היא, וליתא. ואפשר, דאליבא דרבי שמעון בן לקיש היא, דאמר משיכה מפורשת מן התורה ולא מעות. ולדידיה, קרקע שנקנה בכסף, וחזינן לה משדות בכסף יקנו, דוקא במעות שהן בעין.

מקשה המשנת יעב"ץ (באות ז) דדברי תוס' ר"י הזקן צ"ע. דמה זה תלוי דעת הרמב"ם במחלוקת ר"י ור"ל אם מעות קונות דבר תורה, או משיכה קונה דבר תורה? הלא אפשר דגם לר"י דמעוה קונות ד"ת, דהוא רק בכסף בעין ולא במלוה. ולר"ל דמשיכה מפורשת מן התורה, ומ"מ קרקע נקנית בכסף, אפשר דלא רק בכסף בעין, אלא גם במלוה.

1. הסבר המשנת יעב"ץ

המשנת יעב"ץ הביא את הגמרא בבכורות יג, א שאומרת להעמדה אחת (אליבא דר"ל), שאם ישראל קונה בהמה מישראל אחר במשיכה, מגוי קונה בכסף. ושואלים התוספות (ד"ה מיד עמיתך), שאולי נאמר שמיד ישראל קונה במשיכה ומיד הגוי קונה בחזקה [שעושה תיקון בכלי כעין חזקה בקרקע]? ותירצו, דשני קנינים הללו (דמעוה ומשיכה) הויין מצויין ושייכי זה במוכר וזה

¹² הובא במשנת יעב"ץ (שם אות ז) ובקונטרסי שיעורים (קידושין, שיעור ז אות ח) ועוד מחברים.

בלוקח, שזה (המוכר) מקבל¹³ מעות וזה (הקונה) מושך אצלו החפץ. וכן לר"י בסמוך דדרשינן איפכא, מיד עמיתך בכסף, הא לעכו"ם במשיכה.

וכתב המשנת יעב"ץ, דיוצא מדברי התוס' הנ"ל, דעיקר קנין כסף הוא מצד המוכר, ועיקר קנין משיכה הוא מצד הקונה. ויוצא מזה, שיסוד המחלוקת דר"י ור"ל הוא, דר"י שאמר שמעות קונות, סובר שעיקר קנין כסף הוא מצד המוכר, שמקבל המעות ומקנה החפץ לקונה. ור"ל שאומר שמשיכה קונה, סובר שעיקר הקנין הוא מצד הקונה, שעושה את מעשה הקנין במשיכתו.

ובזה מובן מ"ש תוס' ר"י הזקן ליישב את דעת הרמב"ם דמלוה קונה במכר, ודלא כהסוגיא בקידושין. דהרמב"ם כתב דבריו אליבא דרבי יוחנן, דד"ת מעות קונות, ולא שנה מעות בעין ולא שנה "מעות" שהן הלואה. אבל לריש לקיש, דאמר משיכה מפורשת מן התורה, ולא מעות, קרקע שנקנית בכסף, ולומדים זאת מהפסוק "שדות בכסף יקנו", דווקא במעות בעין. וביאר המשנת יעב"ץ לפי דרכו, דרק אצל הלוח חוב חשיב כסף, אבל אצל המלוה חוב לא חשיב כסף, דלר"י דמעות קונות ד"ת, והיינו שעיקר הקנין מצד המוכר, לכן חוב קונה במכר, שהרי אצל הלוח שהוא המוכר יש על חוב תורת כסף. אבל לר"ל דמשיכה מפורשת מן התורה, והיינו שהוא סובר שעיקר הקנין הוא מצד הקונה, חוב אינו קונה מתורת כסף, כיון שאצל המלוה שהוא הקונה חוב לא חשיב כסף, אלא דווקא מעות בעין קונה בקרקע מתורת כסף. אבל הסוגיא בקידושין סוברת לפי ר"ל, ולכן לא קשה לרמב"ם, שפסק כר"י, וכן הלכה.¹⁴

2. הסבר עפ"י אבן האזל

הרב איסר זלמן מלצר (אבן האזל הל' מכירה פ"א ה"ד) הביא מחלוקת הסמ"ע והט"ז בסימן קצ, לגבי קנין כסף. דהסמ"ע כתב דכאשר נותן שוה פרוטה עבור המקח, הפרוטה הוי שיווי המקח, ונותן פרוטה כדמי פרעון, ואת שאר שיווי המקח, אם יש, זוקף עליו במלוה. ואם נותן את הכסף לקיום המקח, לא מהני. ואילו הט"ז חלק עליו וכתב, דהכסף הוי לקיום המקח, ולא בתורת שיווי.¹⁵

¹³ יעוין שם בגמ' בשטהמ"ק על הדף, אות ו.

¹⁴ המשנת יעבץ הוסיף (שם אות ח, ט) לבאר את שיטת הראב"ד, דלא ימצא דנקיט כר"ל דלא כהלכתא.

¹⁵ האבני"מ (סימן כט סק"ב) נקט כהסמ"ע. ובספר אפיקי ים (ח"א סימן טז בסופו) בשם הרב חיים עוזר כתב, שמה שסובר הסמ"ע, זהו דווקא בכסף מכירה דעלמא, אבל בקידושין מודה הסמ"ע דהוי כסף קנין.

וכתב האבהא"ז ליישב עפ"י קושיית הלח"מ, דלא יהיה סתירה ברמב"ם, דכסף מכירה וכסף קידושין הם שני ענינים. דכסף מכירה הוא כסף שיווי, וכסף קידושין הוא כסף קנין. בקידושין דהוא כסף קנין, אם מקדש במלוה לא מהני, דבעינן כסף בעין, והמלוה אינה בעין. אבל במכירה דהוא כסף שיווי, והיינו דמכיון שנתן דמי המכר שוויו של המקח, קנה. והוכיח כן מלשון הרמב"ם, שבקידושין הרמב"ם כתב "אם בכסף הוא מקדש, אין פחות מפרוטה כסף או שווה כסף, ואומר לה הרי את מקודשת לי". אבל במכירה הרמב"ם כתב "כיצד בכסף, מכר לו שדה ונתן לו הדמים, קנה". ומוכת, דהוא מטעם נתינת דמי המכר, ולכן גם המוכר במלוה, אף שאינו חשוב כסף, אבל כיון שעכ"פ קיבל דמי המכר, שפיר נקנה המקח, עכ"ל האבהא"ז.

ושמעתי ממו"ר הגאון הרב משה חיים דימנטמן שליט"א, דע"פ האבהא"ז יובנו דברי תוספות ר"י הזקן. דרבי יוחנן סובר ד"ת מעות קונות, ורש"י בב"מ מו, ב פירש, דר"י למד כן, כדאשכחן גבי קונה מן ההקדש, שאמרה תורה "ונתן הכסף וקם לו". והנמוקי יוסף אומר אחרת, ולר"י מעות קונות אינו נלמד מגזיה"כ אלא מסברא, דרוב קנינים הם במעות. ולפ"ז מה לי כסף בעין ומה לי מלוה, דכמו שיש סברא במעות, כך יש סברא במלוה, והוא מדין שיווי. אבל לריש לקיש דאין כסף קונה מסברא, ובמטלטלין דליכא קרא לרבות כסף, אה"נ דאין כסף קונה בו. והא דכסף קונה בקרקע, אינו אלא מגזיה"כ, דכתיב "שדות בכסף יקנו", ולר"ל כסף מדין קנין, ולכן בענין מעות בעין ולא מלוה. ולכן תוס' ר"י הזקן לא הביא ילפותא לר"י אלא רק לר"ל. והשתא, בקדושין הרי לכו"ע אשה מקודשת מקרא והוי כסף קנין מקרא "שדות בכסף יקנו" ולכן לכו"ע אינה מקודשת במלוה. אבל במכר תליא במח' ר"י ור"ל, ושפיר פסק הרמב"ם כר"י, והסוגיא שם אליבא דר"ל.